

Donald Paul F., Collar Nigel J., Marsden Stuart J. & Pain Deborah J. 2013:
Facing extinction. The world's rarest birds and the race to save them.
Second edition. Christopher Helm, London.

320 pp. ISBN 978-1-4081-8966-5

Fascinující kniha o fascinujících osudech několika desítek nejvzácnějších druhů ptáků světa. O tom, jak je téma aktuální, svědčí již fakt uvedený v tiráži – první vydání této knihy vyšlo v roce 2010; od té doby se ale změnilo tolik věcí (k dobrému i horšímu), že autoři neváhali s výrazným přepracováním a doplněním knihy.

Texty jsou logicky rozděleny do šesti hlavních kapitol: 1. Vzácnosti v přírodě 2. Rozšíření a důvody vzácnosti 3. Vzácnosti a vymírání na ostrovech 4. Zachraňujeme nejvzácnější ptáky světa 5. Ztraceni a nalezení 6. Vzácnosti a vymírání v budoucnosti. Knihu doplňuje velmi rozsáhlý přehled literatury (26 hustě popsaných stran) a přehledný rejstřík.

V předmluvě nalezneme zásadní vzkaz této knížky: je to pouze v našich rukách, jestli druhy uvedené v knize přežijí nebo ne – pozitivní příklady od prvního vydání této knihy představují např. jespák lžicozobý, keptuška stepní a indičí supové. Bohužel, na druhou stranu nemáme žádnou pozitivní informaci o výskytu kolihy severní, k. tenkozobé nebo šatovníka ostrovního z Havaje. A co hůře – supům z indického poloostrova možná svítá na trochu lepší časy, ale v podobném ohrožení se nyní nacházejí i supové z afrického kontinentu. O tomto ohrožení není v knize ani zmínka – reálný důkaz toho, jak rychle ničení našeho prostředí postupuje. Katastrofický propad početnosti asijských supů nastartoval nesmírné epidemiologické problémy u místních obyvatel – supi zde působili jako nenahraditelná sanitární služba. Důkaz toho, jak často nečekané a zásadní dopady mohou mít naše (i nechtěné) zásahy do přírodních běhů ...

O několik odstavců dále se objevuje zajímavá úvaha, podpořená i řadou experimentů se vzácnými

druhy v ZOO – kolik času, financí i riskování jsou ochotni návštěvníci (nebo zloději) věnovat vzácným druhům, i když nejsou vzhledově vůbec atraktivní. Atraktivními je činila jejich vzácnost! Fascinace raritami ale není zdaleka omezena jen na živé tvory – stačí vzpomenout sběratele minerálů, známek, obrazů.

V první kapitole autoři uvažují o termínu „vzácnost“ – čím je dán, jak se mění v čase a prostoru. Vzácnost druhu může být dána více důvody – v řadě případů se jedná o vrcholové predátory (za všechny např. orel opičí), potravní specialisty (mnoho druhů), v některých případech se ale jedná pouze o naši nedostatečnou znalost rozšíření druhu. Tento fakt je dobře dokumentován na případu pity thajské, v jedné chvíli dokonce považované za nejvzácnější druh ptáka na světě. V současnosti již nefiguruje ani v kategorii kriticky ohrožených druhů, díky objevu dalších, poměrně početných populací v Maynmaru (Barmě) i sousedním Thajsku. Celkově ale autoři se smutkem konstatují, že více přesunů se týká těch do vyšších kategorií ohrožení než naopak. V poslední části této kapitoly autoři diskutují nad otázkou nejvzácnějšího druhu ptáků na světě, často přetřásaným tématem široké veřejnosti. Z již výše zmíněných důvodů je tato otázka těžko zodpověditelná; jedním z jasných kandidátů je např. polák madagaskarský, u kterého bylo v roce 2009 známo méně než 20 jedinců, z toho pouze 6 samic. Podle konstatování autorů je ale pravděpodobné, že nejvzácnějším druhem je ten, který pro vědu zatím nebyl, vzhledem ke své vzácnosti, vůbec popsán.

Další kapitoly popisují rozšíření vzácných druhů v rámci systematických skupin a geografického rozšíření. Názorná mapa ilustruje, že daleko největším hotspot místem je celá oblast jihovýchodní

Asie, kde je na tom nejhůře souostroví Indonésie (Sumatra, Borneo), Filipíny, dále úzký pruh Himálaje, východní oblasti Číny, Madagaskaru, jiho-východní pobřeží Brazílie a andská oblast Peru, Ekvádoru a Kolumbie. Z pohledu systematického jsou nejvíce ohroženými skupinami albatrosi (82% celosvětově ohrožených druhů, z toho 18% kriticky ohrožených) – oba údaje jsou nejvyššími ze všech čeledí ptáků světa. Dalšími výrazně ohroženými skupinami ptáků jsou většinou druhy převážně mořské (tučňáci, buňňáci, buňňáci, alkovití), závislé na vnitrozemských vodách (potápky, chráštali a ibisové) a obecně druhy větších rozměrů (čápi, taboni, guani, jeřábi a dropi). Matematicky jsou ovšem čeledmi s největším počtem ohrožených druhů tři čeledi pěvců v čele se snovačovitými; ve všech případech je to ale dáno vysokým počtem druhů v těchto čeledích. Naopak, existuje šest čeledí ptáků, ve kterých nalezneme pouze celosvětově ohrožené druhy: člunozobcovití, dropíkovití, kaguovití (všechny pouze s jediným druhem), afričtí vránuovití a austrálští křováčkovití se dvěma druhy a tři druhy madagaskarských mesitovitých. Následující část knihy objasňuje hlavní nebezpečí pro ohrožené druhy ptáků. Obecně je známo, že zdaleka nejhorší vliv na mizení druhů obecně má zemědělství, na druhém místě (možná překvapivě?) figurují nepůvodní druhy. Pokud si ale uvědomíme, kolik druhů a jedinců mizí z přírody kvůli kryšám, potkanům nebo zdivočelým kočkám, pak je toto konstatování na místě.

Následující dvě kapitoly přinášejí trochu optimismu, i když z rozdílných důvodů. První z nich pojednává o současné situaci u keptušky stepní; ta se dokázala (musela?) přizpůsobit životu poblíž vesnic, navíc byla objevena početná hejna zimujících ptáků v Súdánu, která výrazně zvyšují původní odhad početnosti celosvětové populace. Zcela jiným případem je jespák lžícobobý, druh hnízdící v odlehlých a nepřístupných částech nejvýchodnějšího Ruska. Na hnízdištích je v podstatě nezranitelný, obrovské nástrahy na něj číhají ovšem v době tahu – jeho cesty vedou přes velmi hustě obydlená (a rapidně se měnící) pobřeží jižní Koreje, Číny až do zimovišť

a neméně osídlená pobřeží Thajska, Bangladéše a Barmy. U tohoto druhu bylo přistoupeno k dlouho a pečlivě diskutovanému kroku – na hnízdištích bylo odebráno několik snůšek, které byly následně převezeny k umělému vylíhnutí ke zkušeným chovatelům v anglickém Slimbridge. Ruku v ruce s masivním výchovným působením v místech tahu i zimovišť (lov je dalším nebezpečím na tahové cestě) jde zřejmě o jediný způsob, jak pomoci tomuto charismatickému zástupci bahňáků. Naopak, zřejmě bez šance je již koliha tenkozobá, o které se čím dál více mluví jako o dalším vymizelém druhu této planety. Další konkrétní příklady různých důvodů ohrožení jsou zmíněny v kapitolách o morčákoví paranském, skorcovci aricomském, dropu bengálském, skřivanovi západosomálském a kakadu žlutolicím. Již samotný výběr druhů naznačuje, že autoři sáhli do rozdílných taxonomických skupin, navíc vybrali druhy s rozdílným důvodem ohrožení. Nesrovnatelně smutnější kapitola je ta následující, seznamující nás se čtyřmi rozdílnými druhy, které buď už spatříme pouze na obrázcích či kresbách nebo mají jen minimální šanci na přežití. I tyto druhy zmizely nebo mizí z této planety z rozdílných důvodů; ten hlavní rozdíl mezi ostrovními druhy a druhy z kontinentů zde ilustruje příběh pokřovníka ostrovního. U něj kniha zároveň uvádí na pravou míru mnohokrát opakovaný příběh o tom, jak byl jediný nelétající pěvec s nejmenším areálem ptačího druhu na světě vyhuben jedinou kočkou na ostrově (majetkem hlídače místního majáku). Opravdový příběh zní jak z Rádia Jerevan – pokřovník ostrovní nebyl jediným nelétajícím druhem pěvce (i když posledním žijícím), neměl ani nejmenší areál, na ostrově bylo více koček; nic to ale nemění na tom, že druh byl popsán v roce 1894 – a vyhuben byl zřejmě v roce následujícím nebo v roce 1896. Kriticky ohrožené druhy zastupuje albatros tristanský a skřivan kapverdský, tragický osud mnoha havajských druhů je ilustrován šatovníkem ostrovním (pravděpodobně již vyhubeným). Na druhé straně autoři uvádějí příklad nyní již zdá se definitivně zachráněné poštolky mauricijské; historie její záchranu boří všechny genetické poučky, protože současná popu-

lace čítající přes 400 jedinců byla zachráněna díky jediné rozmnožující se samici a třem samcům. Rozsáhlá ochranná opatření na Mauriciu a blízkém ostrově Rodrigues přinesla své ovoce v záchraně podobně ohrožených druhů: alexandra reunionského, holuba růžového, snotavce mauricijského, s. rodriguezskeho a rákosníka rodriguezskeho. Další důležitá ochranná opatření (eradikace vetřelců, přesun na jinou lokalitu, záchrana v zajetí a mnohé další) jsou uváděna jak obecně, tak především názorně vysvětlena na konkrétních druzích. Z více hledisek nesmírně zajímavá kapitola se týká kakapo soviho. Jsou v ní zmíněny málokdy citované informace týkající se hnízdní biologie a etologie, potravy (kakapo má vynikající čich), chování (noční život je zřejmě historickým přizpůsobením – obranou proti již vyhynulému obřimu orlovi), ale především fascinující akce směřující k záchraně tohoto výjimečného druhu. Projekt záchrany kakapo představuje zřejmě nejintenzivnější snahu o záchranu ptačího druhu vůbec.

Kapitoly týkající se mizení orla opičího na Filipínách a hoko mitu v jihovýchodní Brazílii představují klasický úkaz mizení druhů v souvislosti s mizením jejich přirozeného prostředí. U hoko mitu je zároveň společně s aroú Spixovým poukázáno i na význam soukromých chovů – oba tyto druhy by dnes již byly v kategorii vyhynulý, nebýt těchto chovů.

Poslední kapitoly knihy pojednávají pod názvem „Ztraceni a nalezení“ o více druzích, u kterých došlo k nálezům opravňujícím aspoň trochu naděje do budoucna. Naopak, tato naděje zřejmě definitivně pohasla u dvou druhů kolih (k. tenkozobá a k. severní). Příběh prvně jmenované je evropským čtenářům dobře znám; kolih severní zřejmě dopltila (mimo jiné) na fakt, že po vyhubení holuba stěhovavého si ji američtí lovci našli jako náhradní cíl. Alespoň trochu optimismu dává do budoucna kapitola 23, pojednávající podrobně o dvojnásobném znovunalezení pity thajské (*Pita gurneyi*). Tento ikonický druh mezinárodní ochrany přírody byl dokonce ještě v polovině 80. let považován za nejvzácnější druh ptáka na světě; autoři čtivě popisují

její téměř detektivní objevení, ztrátu a další znovubojování početnějších populací v neočekávaném biotopu horských lesů. Poslední kapitola knihy se zamýšlí nad kriticky ohroženými druhy, resp. druhy vzácnými a jejich vyhlídkami v blízké budoucnosti 50–100 let. Autoři přesvědčivě dokumentují na mnoha případech, že lze jen velmi těžko vytipovat druhy, které se v blízké době mohou stát druhy kriticky ohroženými, i když na druhou stranu u některých druhů nebo celých skupin je to téměř nepochybné. Jsou zde zmíněny aspekty ekologické (cykličnost změn u ostrovních druhů), nepopíratelný vliv člověka, ale také globální změna klimatu. Její výrazný vliv v budoucnosti je podle autorů nepopíratelný a povede (hrubým odhadem) k vymizení každého desátého organismu druhu na Zemi; v případě ptáků vzhledem k jejich mobilitě a dalším biologickým aspektům je tento odhad zhruba jeden z dvaceti druhů.

Poslední odstavec knihy začíná větou: „Budoucnost je nepředpověditelná“. V knize je na řadě míst toto konstatování podepřeno mnoha fakty. Naději nám mj. dává skutečnost, že zájem lidí o přírodu, včetně stále více populárního birdwatchingu, roste. S ním roste ruku v ruce i ekonomický zájem na tom nedopustit již nikdy tak tragický konec, jaký potkal dronte mauricijského, holuba stěhovavého a alku velkou.

Co konstatovat závěrem? Krásná kniha, výborně typograficky vypravená, psaná skvělou, čtivou angličtinou, na mnoha místech vhodně doplněná precizními fotografiemi, grafy a tabulkami. Přináší ovšem většinou neradostná konstatování, týkající se současného stavu avifauny na Zemi. Několik málo radostných novinek a úspěchů nemůže zastřít chmurný výhled pro mnoho druhů ptáků do budoucna